

Osvrt na kršenja prava mladih i ugrožavanja bezbednosti mladih aktivista i aktivistkinja u Srbiji - 2024

Uvod

Tokom 2024. godine, mladi aktivisti u Srbiji suočavali su se sa zabrinjavajućim pretnjama po svoju bezbednost, privatnost i osnovne slobode, što ukazuje na ukorenjene probleme u vladavini prava i demokratiji u našoj zemlji. Iako je pravni okvir Srbije u pogledu slobode okupljanja i udruživanja nominalno u skladu sa evropskim standardima, primena je nedosledna i selektivna, a vlasti često ograničavaju prava zaštićena nacionalnim zakonom i Ustavom Republike Srbije. Prema poslednjem izveštaju Evropske komisije, restriktivno tumačenje prava okupljanja usled neusaglašenosti sa smernicama Venecijanske komisije i OEBS/ODIHR preporukama je omogućila, dovelo je do proizvoljnih hapšenja i nasilnog suzbijanja protesta. Ovakvi postupci su u suprotnosti sa obavezama Srbije kao zemlje kandidata za članstvo u EU, i mogu dovesti u pitanje političku volju Vlade da podržava demokratske vrednosti.

Ovaj tekst ne predstavlja dokumentovane incidente kao izolovane slučajeve, već se oni koriste kao pokazatelj sistemskog sužavanja prostora za rad aktivista i njihovo slobodno izražavanje mišljenja. Komitet UN za ljudska prava je u svojim zaključcima iz marta 2024. godine pozvao Srbiju da izmeni zahteve obaveštavanja u svojim zakonima o javnom okupljanju¹, dok je Evropska komisija primetila neuspeh Vlade da obezbedi bezbedno okruženje za rad i okupljanje civilnog društva². Ovaj tekst takođe ističe specifične primere koji ilustruju potrebu za hitnim reformama u pristupu institucija Srbije prema građanskom društvu i pravima mladih.

Hapšenja mladih aktivista

Tokom 2024. godine, zabeležen je porast hapšenja učesnika protesta, a posebno mladih, koji su izrazili nezadovoljstvo određenim Vladinim odlukama i tražili odgovornost za incidente povezane sa Ustavom garantovanim pravima, javnom bezbednošću i zaštitom životne sredine. Iako Ustav Republike Srbije garantuje slobodu mirnog okupljanja, pojedini demonstranti su bili pritvoreni pod optužbama koje uključuju „podsticanje nasilnog rušenja ustavnog poretka“. Ove mere izazvale su reakcije domaće i međunarodne javnosti. Posmatrači su ukazali na potencijalno kršenje procedura, uključujući nedovoljno jasne optužbe i pojedince bez legitimacija uključene u privođenja. Jedan od najupečatljivijih slučajeva dogodio se početkom novembra u Novom Sadu, zbog pada nadstrešnice na rekonstruisanoj železničkoj stanici, nakon čega je poginulo ukupno 15 osoba, zaključno sa danom objavljivanja ovog teksta. Protesti su usledili zbog izostanka odgovarajuće reakcije nadležnih

1

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CCPR%2FC%2FSRB%2FCO%2F4&Lang=en

² https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/3c8c2d7f-bff7-44eb-b868-414730cc5902_en?filename=Serbia%20Report%202024.pdf

institucija, a tokom njih je došlo do ponovnog serijskog privođenja demonstranata³. Privođenja su u nekim slučajevima obavljali maskirani i pojedinci bez legitimacija, što je izazvalo zabrinutost zbog transparentnosti i zakonitosti ovih postupaka. Pojedini aktivisti su prijavili da su ih muškarci bez legitimacija odveli u neobeležena vozila, dok su njihove porodice imale otežan pristup informacijama o njihovoj lokaciji⁴. Ovi incidenti ukazuju na potrebu za boljim poštovanjem standarda i procedura propisanih zakonom kako bi se osigurala zaštita građanskih prava. Reakcije na proteste i način na koji su sprovedena privođenja treba da pokrenu širu javnu raspravu o balansu između očuvanja javnog reda i prava građana na mirno izražavanje mišljenja. Ovi slučajevi potvrđuju važnost dijaloga između građana i institucija, uz poštovanje pravnih okvira i građanskih sloboda.

Narušavanje privatnosti i bezbednosti mladih aktivista

Aktivisti u Srbiji se takođe suočavaju sa ozbiljnim kršenjima prava na privatnost. Neki od tabloida kroz svoje kampanje često objavljuju lične podatke aktivista, koristeći se snimcima, fotografijama ali i drugim zapisima kojima mogu pristupiti samo nadležne državne institucije. Nedavno je zabeležen primer u kom su nacionalni mediji prenosili kretanje aktiviste koristeći se snimcima aerodromskog nadzora, što je izazvalo zabrinutost zbog implikacija učešća države u kršenju privatnosti. Standardi Evropske unije nalažu zaštitu privatnosti i ličnih podataka, dok pomenuti slučajevi ukazuju na nepoštovanje ovih prava od strane državnih institucija. Izveštaj Evropske komisije to dodatno potvrđuje, ističući ponavljajuće slučajeve zadržavanja aktivista na granici i vođenje liste „moralno i politički nepoželjnih stranaca“ na osnovu praktikovanja takozvanog verbalnog delikta, što je praksa za koju predstavnici vlasti tvrde da će biti prekinuta⁵. Došlo je i do incidenta gde su biometrijske fotografije mladih aktivista, koje se čuvaju isključivo u bazi podataka Ministarstva unutrašnjih poslova, otkrivene ne samo u grupnoj prepisci kojoj je pristupila nepoznata osoba tokom protesta, već su fotografije objavljene i na jednom tabloidnom portalu⁶.

Pritisak kroz medijske kampanje

Neprekidna medijska kampanja protiv aktera civilnog društva, koju često vode visoki zvaničnici i pojedini tabloidi, povećala je bezbednosne rizike za mlade aktiviste. Javna kleveta i optužbe za „strano mešanje“ ciljaju na pojedince i organizacije koje se zalažu za ekološku pravdu, demokratske reforme i ljudska prava. Izveštaj Evropske komisije naglašava visoku učestalost strateških tužbi protiv učešća javnosti (SLAPP), posebno protiv organizacija koje osporavaju projekte koje podržava Vlada, poput onih koji se tiču iskopavanja litijuma.

U avgustu 2024. godine, televizija Informer je emitovala segment u kome su organizacije civilnog društva umešane u navodne „subverzivne aktivnosti“, kroz deljenje ličnih podataka, finansijskih podataka i primljenih sredstava, za koje se pretpostavlja da potiču iz državnih evidencija⁷. Ovakva

³ <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/advokati-student-relja-stanojevic-ostaje-u-pritvoru/>,

⁴ <https://www.021.rs/story/Novi-Sad/Vesti/392911/Aktivistkinja-Mila-Pajic-najavila-podnosenje-krivicne-prijave-Kao-da-me-je-hapsila-parapolicija.html>

⁵ <https://yih.rs/en/the-detention-of-the-youth-initiative-for-human-rights-director-during-passport-control-represents-a-continuation-of-the-serbian-ministry-of-internal-affairs-illegal-practices/>

⁶ <https://insajder.net teme/ bez-odgovora-nadleznih-kako-je-fotografija-iz-licne-karte-ucenika-protesta-zavrsila-u-medijima-video>

⁷ <https://informer.rs/politika/vesti/936097/finasiranje-protesti-stranci>

curenja poverljivih informacija, ne samo da krše srpske zakone o privatnosti, već ukazuju i na nedostatak bezbednog i slobodnog okruženja za civilno društvo za saradnju sa institucijama i zalaganje za bolji položaj aktivista.

Javno targetiranje pojedinaca i organizacija civilnog društva podstiče klimu straha, gurajući mlade ljude dalje od građanskog učešća. Prema Alternativnom izveštaju o položaju i potrebama mladih u Srbiji, samo 14% mladih prati lokalnu politiku, pri čemu je velika većina razočarana javnim institucijama. Ova neaktivnost mladih je prouzrokovana upravo navedenim primerima, sistemskim uznemiravanjem i nedostatkom poverenja mladih u kapacitet političkog sistema da zaštiti osnovne slobode.

S obzirom na to da su pojedini mladi aktivisti i aktivistkinje koji su učestvovali na pomenutim protestima bili aktivni i u okviru Krovne organizacije mladih Srbije, i KOMS je više puta u tabloidnim medijima optužen za podsticanje i podršku protestima, kao i delovanje protiv sopstvene zemlje⁸.

Psihološko uznemiravanje

Prema Alternativnom izveštaju o položaju i potrebama mladih, više od 78% mladih smatra da nije moguće baviti se aktivizmom bez pritiska. Aktivisti se suočavaju ne samo sa fizičkim pretnjama već i sa stalnim psihičkim uznemiravanjem. Tokom 2024. godine bili smo svedoci sve učestalijih napada na ugled aktivista od strane pojedinih javnih funkcionera i tabloida, uključujući optužbe za navodnu saradnju sa stranim faktorima ili izdaju. Ovaj narativ, koji podržavaju i šire nacionalni mediji, već dugo se koristi kao metoda za marginalizaciju civilnog društva i obeshrabrivanje mladih da se uključe u javni život.

Ovi incidenti ukazuju na zabrinjavajući obrazac nepoštovanja osnovnih sloboda i prava, što dovodi u pitanje posvećenost Srbije principima vladavine prava. Pomenuti slučajevi su jasan pokazatelj koliko je važno sprovesti sistemske reforme koje će omogućiti bolju zaštitu prava mladih aktivista, uključujući:

- Sprovođenje pravne zaštite od neovlašćenog nadzora i zloupotrebe ličnih podataka, pozivanje na odgovornost onih koji odaju osetljive informacije medijima.
- Zalaganje za transparentnost u procesima i javnim politikama, posebno u vezi sa prikupljanjem podataka, nadzorom i mešanjem u ometanjem aktivnosti i radu civilnog društva.
- Jačanje zakonodavnog i institucionalnog okvira Srbije u skladu sa omladinskom politikom Evropske Unije, fokusiranje na transparentnost, odgovornost i zaštitu prava mladih u građanskim prostorima i obezbeđivanje da se njihov glas čuje u procesima donošenja odluka.
- Posvećenost Srbije Rejkjavičkoj deklaraciji Saveta Evrope, kroz podršku i održavanje sigurnog i podsticajnog okruženja u kojem civilno društvo, kao i branioci ljudskih prava, mogu delovati bez prepreka, ogroženosti i nasilja.

⁸ <https://informer.rs/politika/vesti/935778/nebojsa-bakarec-zapad-je-ulozio-700-miliona-dolara-u-rusenje-vucica-za-12-godina>

- Pridrđavanje preporuka Saveta Evrope za zaštitu prava mladih da se bave zagovaranjem i slobodno izražavaju svoje političke stavove, omogućavanjem organizovanja mirnih javnih okupljanja i demonstracija od strane mladih pripadnika civilnog društva; kao i zaštitom prava mladih da slobodno izraze svoje mišljenje, uz prekidanje i sprečavanje nasilja nad njima i njihovog pritvaranja iz političkih razloga.

Mera 4.3. – Unapređenje položaja OCD kroz obezbeđivanje efikasne pravne zaštite za članove OCD i zaštitnike ljudskih prava, koja je definisana u Strategiji za stvaranje podsticajnog ambijenta za razvoj civilnog društva u Republici Srbiji za period 2022–2030, daje konkretne preporuke za sprovođenje i zaštitu bezbednosti aktivista. Neke od preporuka su i deo predloga Plana rada Saveta za civilno društvo, koji je u procesu usvajanja:

- Održavati konsultativne sastanke sa predstavnicima OCD u cilju sagledavanja situacije u vezi sa pretnjama/napadima na članove OCD koje se bave ljudskim pravima i sprovođenjem preventivnih mera.
- Organizovati okrugle stolove sa OCD o realizaciji aktivnosti iz potpoglavlja Osnovna prava Poglavlja 23.
- Sprovođenje obuke u cilju povećanja kapaciteta OCD za pokretanje postupaka za zaštitu od diskriminacije.

Prema Alternativnom izveštaju KOMS-a, najveći procenat mladih, preko 48 odsto, izjavilo je da je u protekle dve godine učestvovalo na protestu koji je organizovalo udruženje, studentske i neformalne grupe ili građani, dok je blizu 48 odsto izjavilo da je potpisalo peticiju ili narodnu inicijativu. Mladi značajno manje učestvuju u drugim oblicima angažovanja, pre svega zbog nepoverenja u institucije. Isključenost mladih i nedostatak sistematske pažnje na njihove potrebe stvaraju tendenciju da oni izražavaju svoje stavove i mišljenja putem neformalnih sredstava učešća, kao što su protesti i peticije.

Kada institucije reaguju nesrazmernim kaznama i stvaranjem atmosfere straha umesto negovanjem dijaloga i uključivanjem mladih u formalne mehanizme učešća, jaz između mladih i institucija se produbljuje, što dovodi do dubokih nesporazuma između institucija i mladih građana. Za KOMS i druge omladinske organizacije poseban izazov predstavlja nastavak promocije i zalaganja za unapređenje položaja mladih kroz saradnju i dijalog sa institucijama.

Da bi omladinske organizacije bile partneri institucijama i učestvovale u kreiranju različitih strateških i zakonodavnih dokumenata, neophodno je da ljudska prava mladih aktivista ne budu ugrožena i da institucije štite, a ne progone, branitelje ljudskih prava. Mišljenja i stavovi mladih moraju imati mesto u institucijama, a njihovo angažovanje na uličnim protestima posledica je sistemske isključenosti i nepoverenja u rad i rezultate tih institucija.

Ovaj kratki pregled služi kao poziv na akciju za Vladu Srbije i njene međunarodne partnere, podstičući konkretne mere za zaštitu civilnog društva, podrđavanje demokratskih normi i negovanje okruženja u kojem mladi aktivisti mogu bezbedno da učestvuju u oblikovanju budućnosti svoje zemlje. Očuvanje osnovnih prava je od suštinskog značaja, ne samo za mlade u Srbiji, već i za zdravlje i održivost srpske demokratije.